

ZEKERİYA KURŞUN
Nasuhzâde
Ali Paşa ve
Rum İsyanı

Nasuhzâde Ali Paşa ve Rum İsyanı

Zekeriya Kurşun

İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2021, 295 Sayfa, ISBN :978-605-7947-84-0

Hüseyin SELÇUK*

Tarihi şahsiyetlerin biyografileri, Abdulhamid Kırmızı'nın ifadesiyle “*tarihe sızmanın ve ona nüfuz etmeninen güzel yollarından biridir.*” Buna rağmen tarihi biyografiler uzun yıllar yerli tarihyazımında hak ettiği yeri görmemiştir. Mamafih son yıllarda sosyal ve psikolojik tarihyazımına olan rağbetin çoğalmasına müteakib, tarihi biyografilerin öneminin ve tarih yazımındaki rolünün fark edilmesiyle bu alandaki çalışmaların artmaya başladığı görülmektedir. Ancak söz konusu bir Osmanlı şahsiyetinin hayatını ortaya koymak olduğunda işler güç hale gelmektedir. Zira Osmanlı tarihyazımında biyografi geleneğinin geç tarihlerde teşekkül etmeye başlaması ve biyografik eserlerin azlığı, bilhassa Tanzimat öncesi dönemde birinci el kaynakların bu noktada yetersiz kalmasına sebebiyet vermiştir.

Tarihçi-yazar Prof. Dr. Zekeriya Kurşun bu kitabında, Tanzimat öncesi dönemde biyografi yazımının tüm zorluklarına rağmen dönemin kaynaklarına yansıyan sınırlı bilgilerle bir Osmanlı denizcisi olan Nasuhzâde Ali Paşa'nın dikkate şayan hayatını kaleme almıştır. Osmanlı donanmasında muhtelif görevlerde bulunduktan sonra 1821 yılında Kaptanıderyalığa kadar yükselen Ali Paşa'nın maceralı hayatının ve elim ölümünün perde arkasını aralamış, aynı zamanda dönemin mühim hadislerini ve öne çıkan bazı şahsiyetlerini mercek altına almıştır.

Kitap yedi bölümden müteşekkildir. Giriş kısmında hem Nasuhzâde Ali Paşa'nın donanmaya katılmasını hazırlayan süreç ele alınmış hem de Kaptanıderyalığa tayin töreni tasvir edilmiştir. Bilhassa tayin törenin

* Doktora Öğrencisi, FSMVÜ Edebiyat Fakültesi araştırma görevlisi, @hselcuk@fsm.edu.tr

Tarih Kritik (7) 4 History Critique | Ekim/October 2021

anlatıldığı satırlar oldukça akıcı bir üslupla, yer yer edebi betimlemelere de yer verilmek suretiyle aktarılan bilimsel bilginin yanında adeta bir romanın giriş satırları gibi kaleme alınmıştır. Bu üslupla beraber Paşa'nın devlet kademelerinde yer aldığı en alt ve en üst mevkilerin bir arada verilmesi, ister istemez okuyucuda Paşa'nın bu süreçteki serencamına karşı bir ilgi uyanmasını sağlamaktadır. Girişteki akıcı üslup -tabi ki roman havasından arındırılarak- neredeyse kitabın tamamında kendini göstermekte ve okuyucuyu ısrarla kitabın sonunu getirmeye sevk etmektedir.

Birinci bölümde; Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın Osmanlı yönetimine karşı isyan bayrağı çekmesine giden süreç ve Nasuhzâde Ali Paşa'nın, Tepedelenli'nin isyanını kırmak ve bölgedeki nüfuzunu sona erdirmek vazifesiyle bölgeye gönderilmesi anlatılmaktadır. Yukarıda değindiğimiz üzere; kitap sadece Ali Paşa'ya değil dönemin önemli şahsiyetlerine ve olaylarına da sık sık temas etmektedir. Bu bölümde Tepedelenli'nin; Rumların isyan etmelerinin önündeki en büyük engelken, Halet Efendi ile olan çekişmesi ve Halet Efendi'nin merkezdeki otoritesi ile Sultan II. Mahmud üzerindeki tesiri yüzünden, nasıl Rum isyanına ön ayak olduğu gözler önüne serilmiştir. Nasuhzâde'nin Tepedelenli'nin vakitsiz isyanını bastırmak için bölgeye gönderilmesinin Rumlara uzun zamandır isyan için bekledikleri fırsatı sunduğu ve Osmanlı'nın esasında bu isyanı önleme kudretine sahipken bazı devlet adamlarının aymazlığı yüzünden nasıl engelleyemediği ayrıntılarıyla sunulmaktadır. Yalnız birinci bölümde hiç alt başlık kullanılmamış olması dikkat çekicidir. Olay örgüsü zarar görmesin diye yazarın böyle bir tercih yapma ihtimali olsa da uzun bir sürecin ve farklı olay ve şahsiyetlerin aktarıldığı bu bölümde birkaç alt başlık kullanılması en azından okuyucuyu rahatlatmak açısından faydalı olabilirdi.

İkinci bölümde; Rum isyanının ortaya çıkış süreci, Rumların bu süreçteki hazırlıkları ve başta Rusya olmak üzere yabancı devletlerden gördükleri destek ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmıştır. Esasında Tepedelenli isyanını bastırmak için bölgeye gönderilmiş olan Ali Paşa'nın da Rumların ani isyanı karşısında nasıl bölgedeki en kritik adamlardan biri haline geldiği aktarılmaktadır. Bu bölümde ayrıca Halet Efendi'nin merkezdeki aymaz tavırları ve Sadrazam Benderli Ali Paşa'nın ve Rum Patiriği V. Gregorios'un Rum isyanında parmağı olduğu düşüncesiyle nasıl idam edildiği anlatılmıştır. Sadrazamın gerçekten isyanda rolü olup olmadığı hâlâ muallak ve konu hakkında henüz dört başı mamur bir çalışma olmamasına karşın bu bölümde Paşa'nın idamına ve Halet Efendi ile olan münasebetine dair önemli ayrıntılara yer verilmektedir.

Üçüncü bölüm, isyanın patlak vermesinin akabinde bölgede ve merkezde yaşanan olaylara tahsis edilmiştir. Bir yandan Osmanlı Devleti'nin uzun yıllardan beri birçok imtiyaz sunduğu Rumların bu beklenmedik isyanı karşısında alelacele almaya çalıştığı tedbirler incelenirken diğer yanda isyan bölgesindeki Nasuhzâde Ali Paşa'nın sınırlı sayıdaki askeri kuvveti ile isyana ilk müdahaleleri ve Preveze kıyılarında Rumların asi gemileriyle olan amansız mücadelesi kaleme alınmıştır. Bu itibarla Ali Paşa'nın bölgedeki kilit adam olduğu sadece kendi birlikleriyle değil çevredeki muhtelif Osmanlı kuvvetleriyle de sürekli alakadar olduğu hatta gerektiği zaman yardımda bulunduğu ve sürekli merkezle bilgi alışverişini halinde olması hasebiyle olayların daima merkezinde yer aldığı anlaşılmaktadır.

Dördüncü bölüm, isyanın ateşinin çok hızlı bir şekilde muhtelif bölgelere sirayet etmesinin akabinde vuku bulan muharebeler ve asilerin bölgedeki masum müslüman halka yaptıkları kıyım gözler önüne serilmiştir. Asiler ele geçirdikleri bölgelerin hemen hemen hepsinde müslüman halkı kılıçtan geçirirken, bunlar arasında en dikkat çekici olanı kuşkusuz Tripoliçe Katliamı'dır. Yabancıların kendi kayaklarında dahi en az 20.000 kişinin katledildiğini yazdıkları bu katliamda ölen müslümanların sayısının 40.000'den fazla olduğu aşikardır. Bu bölümde katliamın cesameti ve müslüman halkın vehameti tüm çıplaklığıyla aktarılırken buna rağmen yabancı kamuoyunun ısrarla Rum tarafgirliği yapması da dikkate sunulmaktadır. Bu süreçte yaklaşık bir yıldır bölgede vazife başında olan ve tüm çağrılarına rağmen talep ettiği destek birlikleri kendisine ulaştırılmadığı için sınırlı sayıdaki birlikleriyle isyancılara mukavemet eden Ali Paşa'nın önce donanma seraskerliğine daha sonra da Kaptanıderyalığa yükselme süreci aktarılmaktadır.

Beşinci bölümde ise Sakız Vakası ve Kaptanıderya Ali Paşa ile Sakız Adası Muhafızı Vahid Paşa arasındaki çekişmeye yer verilmektedir. Osmanlı kuvvetlerinin Sakız'daki isyana başarılı müdahalesi akabinde Osmanlı'nın bölgede kıyım yaptığı şayialarının programlı bir şekilde yabancı kamuoyuna servis edilmesi anlatılmaktadır. Tripoliçe ile karşılaştırıldığında çok masum kalacak bazı münferit olaylar dışında tamamen asilere yapılan müdahaleleri, Rumların nasıl propaganda malzemesi haline getirdiği incelenmektedir. Ayrıca Ali Paşa'nın Vahid Paşa ile olan münasefetinin nedenleri ve bunun bölgede yaşanan gelişmelere yansması iki paşanın da merkezle olan yazışmaları üzerinden tahlil edilmektedir.

Altıncı bölümde Ali Paşa'nın ölümüne giden süreç ve yanarak can veren Paşa'nın elim akıbeti kaleme alınmaktadır. Ölümünün yabancı basına yansması ve Kaptanıderyasını Rum asilere kurban veren Osmanlı yönetiminin tavrı aktarılmaktadır. Ayrıca Sakız'da yaşanan gelişmeler ile ilgili en önemli ana kaynak olan ve Vahid Paşa'nın kaleme aldığı "*Tarih-i Vak'a-i Sakız*" isimli eserinde iki paşa arasındaki çekişmenin ve Ali Paşa'nın ölümünün nasıl yazıldığı, tabii olarak Vahid Paşa'nın perspektifinden sunulan bu bilgilerin Osmanlı resmî kaynaklarınca sorgulanmadan niçin ele alındığı eleştirel bir dille tetkik edilmektedir.

Kitabın yedinci ve son bölümünde ise Ali Paşa'nın ölümünün ardından Osmanlı yönetiminin duruma nasıl yaklaştığı, olaya kimlerin sebep verdiğini ve kimleri mesul tuttuğu ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde İngiliz Elçisi Straford Canning ve Reisulkuttap Mehmed Efendi'nin Rum isyanı hakkındaki müzâkerelerine yer verilmiştir. İsyanın yabancıların ve Osmanlı'nın gözünden nasıl telakki edildiğinin ve Osmanlı'nın içişlerine müdahale konusunda ne kadar tavizsiz hareket ettiğinin anlaşılması açısından bu bahis önem arz etmektedir. Bu bölümde son olarak Ali Paşa'nın karısı ve çocukları ile soyundan gelen şahsiyetlerin hayatları kısa bilgilerle okuyucuya sunulmaktadır.

Kitabın genel olarak akıcı bir anlatıma ve her daim okuyucunun merakını canlı tutacak bir üsluba sahip olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Üstelik mevzubahis dönemde resmi kanalların dışında çok az kaynak bulunurken yazarın mevcut kroniklerin ve arşiv belgelerinin donuk ve ketum dilinden süzdüğü bilgilerle böyle bir anlatım sergilemesi ve Nasuhzâde Ali Paşa'nın hayatına dair boşlukları adeta bir yapboz parçası yerleştirir gibi doldurarak ilerlemesi takdire şayandır. Ali Paşa ile birlikte dönemin diğer mühim hadise ve

şahsiyetlerinin ele alınması, bunlarla ilgili daha önce aktarılmamış bir takım bilgilerin gün yüzüne çıkarılması da dikkat çekicidir.

Biyografi yazımındaki en hassas noktalardan biri kuşkusuz dönem-şahsiyet ilişkisinin iyi kurulmasıdır. Yani hem dönemin gelişmeleri anlatılırken çalışılan şahsiyet satır aralarında kaybolmamalı hem de şahsiyetin hayatı aktarılırken dönemin gelişmeleriyle olan tabii münasebeti es geçilmemelidir. Kitabın genelinde bu dengenin muhkem bir şekilde kurulduğu göze çarpmaktadır. Yalnız ikinci bölümde başlık “Akdeniz’de İsyân ve Nasuhzâde Ali Bey” olmasına karşın, kahir ekseriyetle Rum isyanı üzerinde durulduğu ve Ali Paşa’nın bu bölümde kendisine nispeten çok daha az yer bulduğu gözlerden kaçmamaktadır.

Ali Paşa’nın hayatının büyük bir kısmının denizlerde geçmesi hasebiyle kitapta yer yer bir takım denizcilik terimlerine de rastlanılmaktadır. Bunlardan önemli bir kısmının dipnotta oldukça anlaşılır bir şekilde açıklandığı fakat bir kısmının da hiç teşrih edilmediği görülmektedir. Bilhassa gemi türleri ve adları hususunda bu eksiklik göze çarpmaktadır. Bu gemilerin hususiyetleri ve birbirleri ile olan farklılıklarının en azından meraklı okuyucunun istifadesine sunulmasında fayda mülâhaza edilmektedir.

Bununla birlikte kitabın Nasuhzâde Ali Paşa’nın hayatının yanında okuyucuya kapsamlı bir dönem okuması ve geniş bir bakış açısı takdim ettiğini de söylemek gerekir. Bu hususta dönemi daha geniş bir çerçeveden görmek isteyen okuyucu aynı dönemde yaşamış önemli şahsiyetlerle ilgili kaleme alınmış birkaç esere daha müracaat edebilir. Prof. Dr. Yüksel Çelik’in yazdığı ve 2009 yılında Prof. Dr. Işın Demirkent Tarih Ödülü’ne layık görülen “Şeyhu’l-vuzera Koca Hüsrev Paşa” isimli eser ve Süheyla Yenidünya Gürgen’in telif ettiği “Devletin Kahyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Halet Efendi” isimli eserler hemen hemen aynı zaman aralığında yaşamış ve Nasuhzâde Ali Paşa’nın meşgul olduğu meselelerin içinde yer alan kritik şahsiyetlerle ilgili yazılmış başarılı örneklerdir.

Son olarak değerlendirmeye tabi tuttuğumuz bu kitabın; tarihi meselelerin sadece yönetenlerin gözünden, devlet mantığıyla aktarılmasının tek başına yetmeyeceğine, aynı zamanda yönetilenlerin ve bizzat hadiselerin merkezinde yer alan insanların hayatlarının bilinmesinin de ne kadar elzem olduğuna mümtaz bir örnek teşkil ettiğini ifade etmek gerekir.